

Hudba Romů v Čechách a na Moravě

Zuzana Jurková

Hudba - a to jak jako profesionální aktivita, vykonávaná většinou pro okolní (neromské) obyvatelstvo, tak pro vlastní, vnitrokomunitní potřebu - patří k základním identifikačním prvkům mnoha romských subetnických skupin. Na území Čech a Moravy se to týkalo zejména → Romů slovenských, avšak i v komunitách → olšských Romů, mezi jejichž tradiční profese nepatřilo hudebnictví, hrála hudba významnou úlohu.

Prameny

Přestože je přítomnost Romů v českých zemích doložena již z konce středověku (>Roma in Czechia and Slovakia), nejstarší prameny k poznání jejich hudby pocházejí až z počátku 20. století: v "Cikánských písničkách" J. Černíka jsou nejstarší notové i textové záznamy písní Romů, usazených na jižní Moravě. Další záznamy, tentokrát zvukové, pořizovaly od poloviny 50. let Eva Davidová a Milena Hübschmannová. Originály nahrávek jsou dnes uloženy ve vídeňském Phonogrammarchivu. Část z těchto terénních nahrávek byla publikována (viz Zvukové prameny).

Na základě terénních nahrávek těchto badatelek vzniklo také několik sborníků transkripcí (viz Literatura a transkripce). Z vlastního sběru pořídil obsáhlý zpěvník romských písní ze Slovenska Bohuslav Valaš'an.

Především z výše zmíněných terénních nahrávek také vycházejí etnomuzikologické studie, zkoumající hudbu Romů Čech a Moravy. Hudbou slovenských *olšských Romů* se zabývala také maďarská etnomuzikoložka Katalin Kovalcsik, hudbou → moravských Romů, konkrétně romským primášem → Jožkou Kubíkem a písněmi *moravských Romů* z koncentračních táborů 2. světové války zase vynikající moravský hudební folklorista Dušan Holý. O romských vězeňských písních napsal na základě vlastního terénního sběru také romista Zbyněk Andrš.

Přestože hudba patřila k základním romským kulturním atributům, teprve v 90. letech výrazně vzrostl počet nahrávek, v nichž lze sledovat některé tendence: on stage prezentaci, masivní nástup > " → rompopu", interpretace romských písní neromy nebo soubory, složenými z Romů i neromů.

Hudba *moravských Romů*

Moravští Romové patří mezi ty skupiny, mezi jejichž tradiční povolání patřovalo provozování hudby. Byli však téměř úplně vyhubeni během 2. světové války - dřív, než mohly být jejich hudební projevy zdokumentovány a prostudovány. Černíkovy "Cikánské písničky" ukazují na značnou míru přejímání metodického materiálu z písní neromského okolí. Podstatným znakem zaznamenaných písní je vždy text v *romštině*, přestože po staletí usedlí *moravští Romové* nejenže běžně uměli česky, ale často byla čeština jejich mateřským jazykem (Holý).

Pozdější záznamy dokládají blízkost textově tematického i hudebního materiálu písní moravských a slovenských Romů.

Hudba → slovenských Romů

Pro hudební projevy této subetnické skupiny je podstatné rozlišení hudebních aktivit podle pohlaví: na jedné straně profesionální hudebnictví některých mužských členů komunity, které představovalo jeden z vítaných zdrojů příjmu, na druhé straně zpěv žen pro vlastní komunitu. Mužské hudební soubory, složené z houslí, basy (kontrabasu) a → cimbálu byly před 2.světovou válkou najímány neromy ze sousedství pro oslavy svateb apod. Po válce se změnou společenské situace většina těchto souborů zanikla.

Repertoár takových romských souborů tvořily jak romské, tak neromské písně, a tak není nijak překvapivé vzájemné prolínání a sbližování (leckteré písně mají paralelně existující romský i slovenský text).

Zatímco mužské hudební aktivity byly instrumentální, zaměřené mimo vlastní komunitu, a profesionální, ženy převážně zpívaly (hudebnice-instrumentalistky, např. → Cinka Panna , byly pocíťovány jako něco výjimečného), a to uvnitř vlastní komunity. Zábava se zpěvem, hudbou, tancem a pitím – *bašaviben* - byla jednou ze standardních společenských situací.

Nejstarší zaznamenanou vrstvou písňového repertoáru slovenských Romů představují *phurikane gil'a* (starodávné písně), které mají z hudebního hlediska dvě podoby: pomalé písně bez pevného rytmu → *hallgató* a rychlé taneční písně → *quick čardáše* . Texty *phurikane gil'a* jsou z několika okruhů: o chudobě a sirobě (*čorikane gil'a*), o vězení (*hareštantska, bertenošika gil'a*), pijácké písně (*mulatošna gil'a*). Většina textů uvedených ematických okruhů se zpívá na nápěvy *hallgató*, ojediněle i na rychlejší taneční melodie.

Písně se zpívají obvykle jednohlase, i když je zachycen i vícehlas, který vychází z klasicko-romantické harmonie.

Pro přednes tradičních písní je příznačná jak textová, tak i melodická variabilita, takže jedna píseň má různé podoby nejen u různých interpretů, ale i u téhož interpreta provedení od provedení.

Vedle stylově poměrně homogenního repertoáru *phurikane gil'a* existuje i vrstva starších přejatých písní (označovaná jako přechodná vrstva) a nehomogenní skupina nových písní (*neve gil'a*). Některé z nich přejímají textové nebo melodické motivy z *phurikane gil'a*, jiné jsou autorskou tvorbou, ovlivněnou populární hudbou. Ty se obvykle označují jako > *rompop*.

Hudba olašských Romů

V hudebních projevech této romské skupiny se odráží jednak dlouhodobý pobyt na území dnešního Rumunska, a také pozdější itinerantní způsob života. Z balkánské tradice se v repertoáru *olašských Romů* (v Čechách a na Slovensku ovšem poměrně ojediněle) dochoval žánr balady, epické písně s mytologickým či historickým námětem (ze Slovenska pocházejí např. varianty balady o zabití *olašského* krále Bána). Itinerantní způsob života, v Československu násilně přerušovaný v r. 1959, je spojen s písněmi psalmodického typu, jejich texty také zachycují základní hodnoty *olašské* kultury: cestu, → koně a obchodování s nimi , pití vína... Poslední nahrávky těchto písní s úzkým ambitem, nepřesahujícím kvintu, a melismatickou melodií, pocházejí z první poloviny 60. let.

Další dva žánry jsou podobné jako v repertoáru slovenských Romů: pomalé písně k poslechu (*loke d'ila*) a rychlé taneční písně (*khelimaske d'ila*). Pro tradiční *olašské* hudební projevy je příznačné to, co pro většinu itinerantních etnik: absence hudebních nástrojů. Jejich zvuk je u *Olachů* nahrazován

případě tanečních písní různými nonverbálními vokálními technikami, tleskáním, dupáním, luskáním prsty apod. – *bumbázij*.

V samé podstatě romského hudebního projevu je neustálá vstřebávání vlivů okolí a jejich přetváření. Od 60. let patřily k těmto vlivům i prvky populární hudby, především užívání příslušných hudebních nástrojů, užívání vícehlasu a tvorba nových melodií i aktuálních romských textů. Tento směr bývá označován jako > " → Rom-pop ". Nejvýznamnější soubory vznikaly často ze členů mladších generací tradičních hudebnických (např. v Rokycanech " *Giňovci* " nebo → Věra Bílá se skupinou " *Kale* ", v Náchodě rodinný soubor " *Čilágos* ", ve " *Svitavách Točkolotoč* ".)

Abstrakt

Hudba patří k základním identifikačním prvkům Romů. Ze tří hlavních romských subetnických skupin Čech, Moravy a Slovenska bylo u dvou – u moravských a slovenských R. – hraní na hudební nástroje pro okolní "majoritu" jednou z tradičních dědičných profesí mužských členů komunity. Ženy byly naopak zpěvačkami pro příležitosti uvnitř komunity.

Hudba *olašských R.* vykazuje mnohem menší stupeň ovlivněnosti okolím (jako důsledek neusedlého způsobu života); jsou v ní také patrné spojitosti s hudbou Balkánu. Základními hudebními žánry jak u usedlých *slovenských a moravských R.*, tak u původně kočovných *olašských R.* jsou pomalé poslechové písně a rychlé písně taneční.

K základním rysům romské hudby patří neustálé přijímání a přetváření okolních vlivů, takže lze sledovat kontinuální přechod od nejstarších známých projevů až po *rompop*.

Literatura

Andrš, Zbyněk (1997) *Bertenošika giľa aneb Romové, vězení a píseň*. Romano džaniben 3-4, pp. 70-99.

Černík, Jožka (1916) *Cikánské písničky*. Hudební revue, pp. 162-169.

Davidová, Eva / Gelnar, Jaromir (1989) *Tradiční i současný romský (cikánský) písňový folklór*. Český lid 76, pp. 39-46.

Davidová, Eva / Jurková, Zuzana (1999) *Hudba a písňový folklór Romů*. Brno.

Davidová, Eva / Žižka, Jan (1991) *Folk Music of the Sedentary Gypsies of Czechoslovakia*. Budapest.

Havlů, Ivan / Macourek, Harry (1985) *Aven Roma*. Praha.

Holý, Dušan (1984) *Mudrosloví primáše Jožky Kubíka*. Praha.

Holý, Dušan / Nečas, Ctibor (1993) *Žalující píseň*. Strážnice.

Hübschmannová, Milena / Jelínková, Milena *Romane giľa*.

Jurková, Zuzana (1997) *O čem vypovídají romská přísloví*. Romano džaniben 3-4, pp. 45-47.

Kovalcsik, Katalin (1985) *Vlach Gypsy Folk Songs in Slovakia (= Gypsy Folk Music of Europe I)*. Budapest.

Stojka, Peter / Davidová, Eva / Hübschmannová, Milena (2000) *Dúral me avilem / Z dálky jsem přišel*. Praha.

Valaštan, Bohuslav (1963) *Cigánske spevy a tance*. Bratislava.

Zvukové prameny

Davidová, Eva / Gelnar, Jaromir (eds.) (1971) *Romane gi'la. Antologie autentického cikánského písňového folklóru (LP)*, Praha (Supraphon).

Holý, Dušan (ed.) (1998) *Dalekonosné Husle. Muzika Jožky Kubíka a zpěváci z Horňácka*, Brno (Gnosis CD G-Music 014).

Holý, Dušan (ed.) (2000) *Majstr Jožka Kubík (CD)*. Brno (Aton).

Hübschmannová, Milena / Jurková, Zuzana (eds.) (1999) *Romane gi'la: Zpěvník romských písní (MC)*. Praha (Fortuna).

Jurková, Zuzana (ed.) (2001) *Vlachická Djila. Nejstarší terénní nahrávky hudebního folkloru olašských Romů z České a Slovenské republiky – Die ältesten Feldaufnahmen der Musik der Vlach-Roma aus der Tschechischen Republik und der Slowakischen Republik (CD mit Beiheft [Tschechisch, Deutsch, Romani])*. Prag (Academia).

Romart (ed.) (1990) *Romský folklór 1-3 (LP)*. Brno.

Triny (2001) *Gipsy Streams*. Praha (Supraphon SU5354-2).